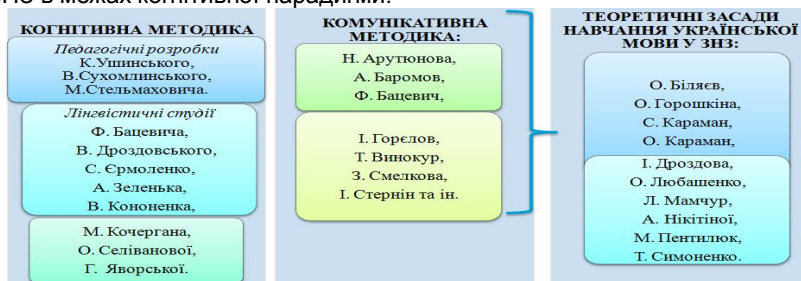

Н. М. Дика,
кандидат педагогічних наук, доцент
Ю. В. Огарь,
студентка
(Київський університет імені Бориса Грінченка)

РЕАЛІЗАЦІЯ КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНОЇ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ СИНТАКСИСУ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Постановка проблеми. Звернення до когнітивних структур мовної особистості у процесі оволодіння навчальним матеріалом, мовними нормами, теоретичними знаннями та вміннями застосовувати набуті знання в мовленнєвій практиці реалізується в рамках когнітивно-комунікативної методики. В основі побудови когнітивно-комунікативної методики вивчення мови лежить поняття мовнокомунікативної компетентності учнів, як об'єктивної категорії, що фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, дотичних до мови емоційно-оцінних ставлень тощо, які можна застосовувати в щонайширшій сфері комунікативної діяльності людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема набуття знань є об'єктом дослідження багатьох науковців (Дж. Андерсон, Д. Брунер, Л. Векслер, Б. Величковський, Х. Гарднер, В. Дружинін, О. Кубрякова, О. Лурія, Р. Солсо, Р. Стернберг, М. Холодна та ін.), праці яких стали основою під час розроблення методології навчання мови у ЗНЗ в межах когнітивної парадигми.

Рис.1. Теоретико-методологічна основа когнітивно-комунікативної методики навчання української мови

Когнітивно-комунікативний підхід до навчання мови, що сформувався на базі провідних ідей означених вище методик, є одним із найпріоритетніших у реалізації стандарту мовної освіти в Україні. Він знайшов своє трактування й розвиток у багатьох працях сучасних лінгводидактів (О. Горошкіної, І. Дроздової, О. Любашенко, Л. Мамчур, Л. Мацько, А. Нікітіної, М. Пентиліюк, Л. Попова, Т. Симоненко та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Останнім часом у сучасній лінгводидактиці звертається увага науковців, вчителів-практиків на ґрунтовну підготовку учнів загальноосвітніх навчальних закладів та профільної школи. Окремі аспекти вивчення

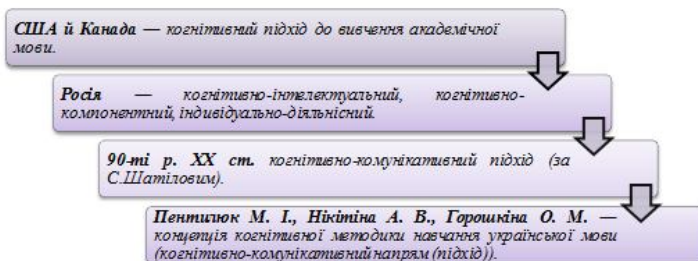
граматичних понять розробляли вчені-методисти О. Біляєв, О. Горошкіна, С. Караман, М. Львов, Л. Мацько, С. Омельчук, М. Пентилюк, М. Плющ, М. Тищенко, Г. Шелехова, М. Шкільник. Науковцями вироблено практичні рекомендації щодо мовного матеріалу, що стали основою для засвоєння лінгвістичних понять у старшій школі [2, 37].

Вивчення одиниць синтаксису у їх взаємозв'язку з процесами пізнання, мислення, мовленнєвої діяльності та міжособистісної комунікації продовжує перебувати в центрі уваги науковців з огляду на все ще недостатній рівень комунікативної підготовки учнів та сформованості в них умінь використовувати мовні знання в будь-якій мовленнєвій ситуації. Відтак, реалізація когнітивно-комунікативної методики на уроках української мови оперує сучасними технологіями навчання, котрі в першу чергу апелюють не лише до розвитку мисленнєвих здібностей, але й інтелекту учнів, всієї сукупності розумових здібностей і стратегій, що поліпшують процес систематизації знань з синтаксису старшокласників та ефективність знань, умінь і навичок, що сприяють формуванню ряду важливих компетенцій для адаптації до нових умов інформаційно-технічного суспільства та вимог ВНЗ до майбутніх студентів.

Мета статті. Метою статті є висвітлення специфіки реалізації когнітивно-комунікативної методики навчання української мови у профільній школі.

Виклад основного матеріалу. Українські вчені (А. Богуш, Л. Варзацька, О. Горошкіна, О. Караман, С. Караман, М. Пентилюк, Т. Симоненко, Т. Шелехова та ін.), починаючи з середини 90-х рр. минулого століття й донині активно досліджують психологічні і психолінгвістичні основи мовленнєвої діяльності та пропонують оригінальні технології формування мовної особистості з опорою на теорію мовленнєвої діяльності. Праці дослідників спрямовані на удосконалення процесу навчання української мови, розробку нових технологій шкільного уроку й занять у профільній школі не лише на уроках розвитку комунікативних умінь і навичок, але й під час узагальнення й систематизації найважливіших відомостей з основних розділів науки про мову, зокрема синтаксису [8, 127].

М. Пентилюк у співавторстві з колегами розробили концепції когнітивної та комунікативної методик [7], що згодом визначилися як когнітивно-комунікативний напрям (підхід) (рис.2), що методично забезпечує процес формування пізнавальних і творчих знань, умінь і навичок учнів, регламентованих стандартом мовної освіти.

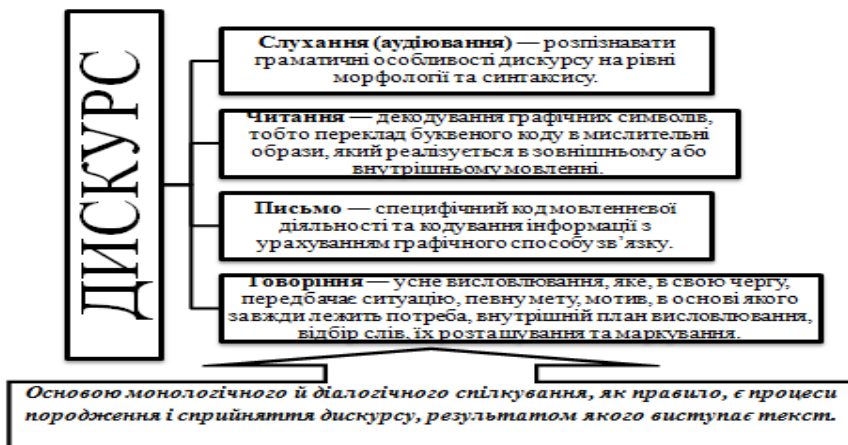

Рис. 2. Когнітивний підхід — когнітивно-комунікативна методика навчання української мови

Він спирається на визначені вище аспекти, інтегрує їх, сприяє **реалізації мовленнєвої і мовної змістових ліній шкільної програми** та творчого їх розвитку в методиці вищої школи [6, 158].

На думку М. Пентилюк, **когнітивна та комунікативна** методики спрямовані на виконання головного завдання мовної освіти в сучасних умовах — формування комунікативної компетентності того, хто вивчає мову, і цілком відповідає загальноєвропейським орієнтирам із питань мовної освіти. Кожна з цих методик має свої завдання, але, інтегруючись, вони виконують головну функцію — формування і подальший розвиток мовної особистості на засадах неперервної мовної освіти.

Вагомим засобом когнітивно-комунікативної методики є **дискурс** (рис.3), у якому репрезентовано мову в усьому її багатстві та різноманітності, що сприяє розвитку активного, пасивного і потенційного словника учнів, культури мови і мовлення.

Рис.3. Сприйняття та відтворення дискурсу за допомогою видів мовленнєвої діяльності [1]

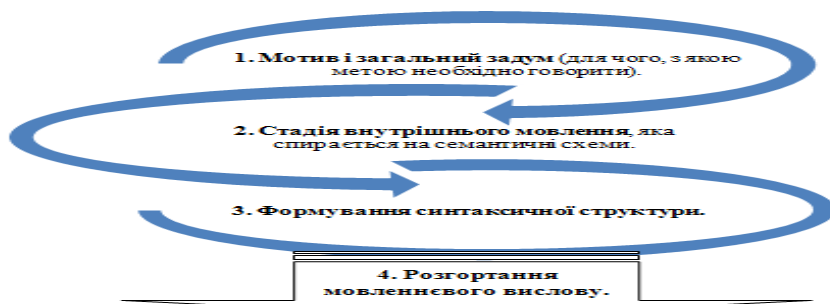
Таким чином когнітивно-комунікативна методика урізноманітнює навчання, дає можливість організувати опанування лексико-граматичним матеріалом та сприяє формуванню комунікативної компетентності учнів профільної школи (розвитку мовленнєвих умінь і навичок).

Для розроблення ефективної реалізації когнітивно-комунікативної методики у процесі навчання синтаксису необхідним є визначення психолого-педагогічних передумов. Використавши результати дослідження Д. Богоявленського, Л. Виготського, П. Гальперіна, В. Давидова, М. Жинкіна, С. Жуйкова, І. Зимньої, О. Леонтьєва, О. Лурії, Н. Менчинської, Г. Костюка та ін. наголосимо, що для формування й розвитку мисленнєвих здібностей, необхідно враховувати індивідуальні пізнавальні здібності й акцентувати увагу на головних компонентах психічної сфери особистості учня під час проектування навчального процесу — мисленні, пам'яті, увазі, мотивації.

Система когнітивного навчання має бути спроектована насамперед на розвиток мислення учнів. Дж. Брунер пов'язував розвиток мислення з

оволодінням дитиною трьома сферами уявлення і пізнання — дією, образом, символом, що є невід'ємною складовою досвіду учнів. Особливе значення мислення полягає в тому, що воно дозволяє старшокласнику звільнитися від безпосереднього зв'язку з вивченням виключно одного мовного розділу й оперувати розумовими моделями понять різних мовних рівнів, зіставляти їх та набувати нові знання з мови, робити висновки.

Паралельно з розвитком мислення покращується і мовлення хлопців та дівчат. Відбувається збагачення лексичного запасу новими термінами, удосконалюються мовні засоби, відшліфовуються вміння передавати думки в усній та письмовій формі. Породження мовлення відбувається в процесі мовленнєвої діяльності, направленої на вербалізацію думки. Шлях від думки до слова, як зауважує психолінгвіст А. Лурія [4], складається з таких етапів (рис.4).

Рис.4. Шлях від думки до слова (А. Р. Лурія)

Започатковане в підлітковому віці домінування довільної та логічної пам'яті, в юності досягає апогею. Експериментальні дані доводять, що зорове кодування відбувається раніше акустичного чи семантичного. В. Паронджанов закликає до симультанізації навчального процесу, котре використовується при сприйнятті схем, креслень, карт, малюнків, графіків тощо. Симультанізація — збільшення швидкості роботи мозку під час переходу від повільного сприйняття тексту до швидкого симультанного сприйняття схем й інших зображень [5].

Моделювання навчального матеріалу сприяє його правильній організації і впливає на мотиви навчання. Провідними мотивами навчання стають саме професійно орієнтовані, що зумовлює вибіркоче ставлення молодих людей до навчальних предметів. Мотиваційний аспект навчання включає в себе потребу в нових враженнях, дослідженнях, пошуках істини, у вирішеннях суперечностей.

Відтак, залучення учнів до активної комунікації стимулює мисленнєво-мовленнєву діяльність. Саме цим визначається можливість формування мовнокомунікативної компетентності учнів у різних видах мовленнєвої діяльності.

Реалізація когнітивно-комунікативної методики навчання синтаксису у профільній школі дозволить вийти у навчальному процесі на рівень категоріального узагальнення синтаксичних понять і осмислення їх ситуативного призначення в конкретній комунікативній ситуації.

Базою для розробки когнітивно-комунікативної методики слугує організація навчального процесу, котра забезпечує створення умов динамічного розвитку всіх компонентів, котрі входять в структуру навчального процесу. Старшокласники здатні вже самостійно оперувати синтаксичними знаннями, вміннями і навичками, будувати умовиводи. Тобто час на суто синтаксичну роботу зменшується за рахунок самостійної роботи учнів. Переважна більшість уроків спрямована на розвиток граматичної будови дитячого мовлення, вміння правильно та комунікативно доцільно будувати речення.

Навчання синтаксису на основі когнітивно-комунікативної методики базується також на принципах, що включають у себе особистісний компонент, представлений когнітивним простором старшокласника та мовнокомунікативним — синтаксичними одиницями, їх використанням відповідно до комунікативної мети.

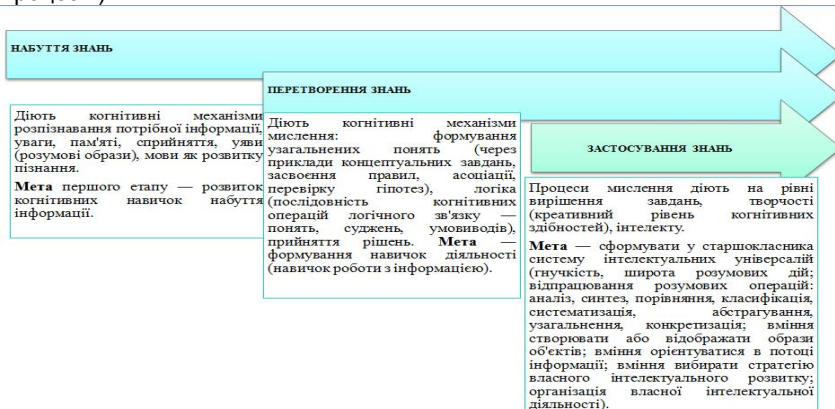
На думку О. Кучерук, у шкільній лінгводидактиці в межах окресленого напрямку досліджуються когнітивні методи навчання — **загальні й спеціальні (рис.5)**, що активізують і розвивають мислення, перцептивні процеси, пізнавальну мотивацію, креативність учнів, формують науковий світогляд, пізнавальну самостійність.

Рис.5. Загальні й спеціальні методи навчання

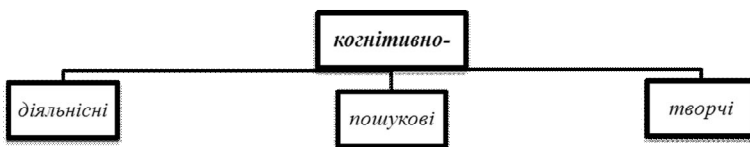
Вони забезпечують сприймання, розуміння, узагальнення матеріалу, обмін інформацією між учасниками дидактичного спілкування, пізнання один одного, формування у свідомості учня мовної й концептуальної картини світу крізь призму української культури, культивування пізнавально-комунікативних знань, навичок, умінь, передбачених програмою шкільної україномовної освіти [3, 20]. Урахування цих чинників у шкільному курсі української мови дає змогу активізувати навчально-пізнавальну діяльність, сприяє розвитку комунікативної компетентності учнів.

Враховуючи вищезазначене та спираючись на теорію поетапних розумових операцій А. Гальперіна, Н. Тализіної (рис.6), необхідно проводити впровадження когнітивно-комунікативної методики відповідно до рівня сформованості у старшокласників когніції (пізнавальних процесів).

Рис.6. Етапи впровадження когнітивно-комунікативної методики відповідно до рівня сформованості у старшокласників когніції (пізнавальних процесів) [9, 130—131]

Відтак, спираючись на специфічні вікові особливості учнів профільної школи, ми можемо зробити висновок щодо найефективніших вправ і завдань, що сприяють реалізації когнітивно-комунікативної методики. Серед вправ і завдань під час вивчення синтаксису нами було виокремлено такі вправи і завдання когнітивного рівня (Рис.7).

Рис.7. Типи вправ і завдань когнітивного рівня

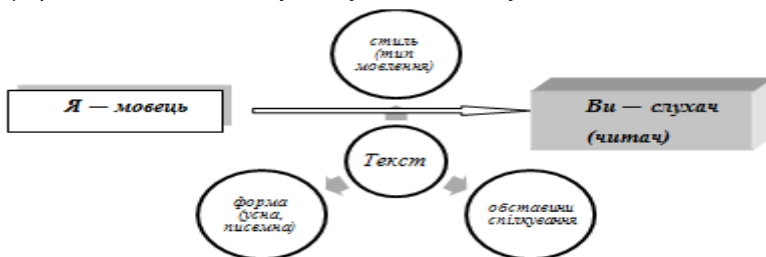
ДИСКУРС ЯК КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОЦЕС І ЯК ТЕКСТ. ПРОФЕСІЙНИЙ ДИСКУРС

Пошукова робота

Користуючись етимологічним словником української мови (за редакцією О. С. Мельничука), словником символів культури України (за редакцією О. І. Потапенка), етимологічним словником російської мови (за редакцією А. Семенова), словником констант (за редакцією Ю. С. Степанова) складіть повідомлення про походження та доберіть ілюстрації до слів **серце**, **душа**, **розум**. Що спільного та відмінного ви дізналися про походження та зв'язок цих слів?

Робота з інформаційно-комунікаційними технологіями

Розробіть презентацію в системі комп'ютерної програми (редактор Prez!) про текст, його місце у спілкуванні за наступною схемою:

Складання діалогів

Уявіть себе керівником відділу доуніверситетської підготовки при університеті, в який ви плануєте вступати. Складіть діалог з однокласником про переваги тієї спеціальності, за якою ви плануєте навчатися. Запишіть його у вигляді зв'язного тексту. Чи можна ваше висловлення вважати текстом? А професійним дискурсом?

Висновки і пропозиції. Реалізація когнітивно-комунікативної методики навчання української мови полягає в розвитку вмій сприймання, відтворення, продукування інформації, формування у свідомості учня мовної й концептуальної картини світу крізь призму української культури сприяючи при цьому розвитку комунікативної компетентності учнів. Провідним стає стимулювання активного мислення в процесі виконання різнорівневих вправ, успішний результат яких пов'язаний з пізнавальною активністю й самостійністю учнів щодо пояснення, тлумачення й доведення мовних явищ, понять, зв'язків, закономірностей. Наразі зміст шкільного курсу української мови зазнав істотних змін, тому надалі практика реалізації когнітивно-комунікативної методики на уроках української мови, зокрема у процесі вивчення синтаксису має орієнтуватися на те, щоб запропонований програмою творетичний мінімум, необхідний для глибокого розуміння і засвоєння мовних явищ, розширював лінгвістичну ерудицію школярів, підвищував рівень мовного чуття, розвивав творчі здібності і формував комунікативну компетентність шляхом практичної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієць О. М. Психологічні основи дискурсного мовлення учнів старших класів гуманітарного профілю / О. М. Андрієць. // Науковий вісник Донбасу. — 2013. — № 2. — Режим доступу: (http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_2_2)
2. Дика Н. М. Робота з учнями старшої школи над лінгвістичними поняттями: вивчення складнопідрядного речення / Н. М. Дика // Педагогічний процес: теорія та практика, 2015. — №5—6. — С. 37—42.
3. Кучерук О. А. Когнітивна теорія навчання української мови як пріоритетний напрям шкільної лінгводидактики / О. А. Кучерук // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Психологія і педагогіка. — 2014. — Вип. 29. — С. 15—20.
4. Лурия А. Р. Язык и сознание / под редакцией Е. Д. Хомской. — М: Изд-во Моск. ун-та. — 1979 — 320 с.
5. Паронджанов В. Д. Дракон и симультанное зрительное восприятие [електронний ресурс]. — Режим доступу: (<http://forum.oberoncore.ru/viewtopic.php?f=62&t=989>)
6. Пентиліук М. І. Когнітивно-комунікативна модель удосконалення професійної

культуромовної компетентності студентів філологічного профілю / М. І. Пентиліук // Наукові записки. Серія "Філологічна". — Острог : Вид-во Національного університету "Острозька академія", — 2013. — Вип. 40. — С. 157—162.

7. Пентиліук М. І. Концепція когнітивної методики навчання української мови / М. І. Пентиліук, А. В. Нікітіна, О. М. Горошкіна // Дивослово. — 2004. — № 8. — С. 5—9.

8. Пентиліук М. І. Розвиток української лінгводидактики в контексті Державного стандарту базової і повної освіти в Україні / М. І. Пентиліук // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. філологічна. — 2010. — Вип. 50. — С. 123—130.

9. Табаченко Т. С. Методическая модель профессиональной подготовки студентов-филологов на основе процессуально-когнитивного подхода / Т. С. Табаченко // Научный диалог. — 2013. — № 9 (21) : Психология. Педагогика. — С. 125—141.

Анотація

У статті висвітлено особливості реалізації когнітивно-комунікативної методики навчання української мови у профільній школі. Здійснено аналіз когнітивно-комунікативної методики крізь призму двох її складових — когнітивної та комунікативної. У зв'язку з тим, що переважна більшість уроків спрямована на розвиток граматичної будови учнівського мовлення, вміння правильно та комунікативно доцільно будувати речення, методичний коментар подано в контексті вивчення теми "Дискурс як комунікативний процес і як текст". Виокремлено різнорівневі завдання та вправи, спрямовані на розвиток мовнокомунікативної компетентності учнів.

Ключові слова: когнітивно-комунікативна методика, когнітивні методи навчання, мовна система, мовнокомунікативна компетентність, профільна школа, синтаксис.

Анотация

В статье рассматриваются особенности реализации когнитивно-коммуникативной методики обучения украинскому языку в профильной школе. Осуществлен анализ когнитивно-коммуникативной методики сквозь призму двух её составляющих — когнитивной и коммуникативной. В связи с тем, что большинство уроков направлены на развитие грамматического строя речи, умение учениками правильно и коммуникативно целесообразно строить предложения, методический комментарий подан в контексте изучения темы "Дискурс как коммуникативный процесс и как текст". Упомянутые выше аспекты проиллюстрировано упражнениями, направленными на развитие языковой компетентности учеников.

Ключевые слова: когнитивно-коммуникативная методика, когнитивные методы обучения, языковая система, языковая компетентность, профильная школа, синтаксис.

Summary

The article deals with the peculiarities of cognitive-communicative methods of teaching Ukrainian in profile school. The analysis of cognitive-communicative approach in the light of its two components — the cognitive and communicative has been done.

Key words: cognitive-communicative approach, cognitive training methods, language system, language competence, profile school, syntax.

УДК 658.382.3

Ю. Д. Древаль,

доктор наук з державного управління, професор
(Національний університет цивільного захисту
України)

Я. О. Сичікова,

кандидат фізико-математичних наук, доцент
(Бердянський державний педагогічний університет)

АНАЛІЗ СТАНУ ВИРОБНИЧОГО ТРАВМАТИЗМУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ КУЛЬТУРИ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Правову основу безпеки життєдіяльності становить Конституція України як за своїми юридичними особливостями, так і своїми принципами. До загальних законів, що визначають основні положення про